

Б.С. Кульбаева¹, М.Н. Есенгұлова²

¹Башиев университеті

²Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті,
Ақтөбе, Қазақстан

ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ЖАҒДАЙЫНДА БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КӨРКЕМ ЖАЗУ ДАҒДЫЛАРЫН ЖЕТІЛДІРУ

Аңдатпа

Мақалада қазіргі таңдағы пандемия кезіндегі қашықтықтан оқыту жағдайында бастауыш сынып оқушыларының көркем жазу дағдыларын қалыптастыру мүмкіндіктерін арттыру туралы идея алынған. Жазу жұмысы – бастауыш сыныптағы жалпы, оқу процесіндегі аса маңызды салаларының бірі, ол үздіксіз әрі ырғақпен жазу жаттығуларын орындап отыруды, көркем жазуға баулу барысында жүйелі жұмыс істеуді қажет етеді. Сонымен қатар, мақалада мектептерде жанартылған білім мазмұнына көшу және пандемия жағдайындағы қашықтықтан оқыту жүйесіне ауысу бастауыш сынып оқушыларының көркем жазу дағдыларын қалыптастыру мәселесінің қажеттілігін және оның өзектілігі айтылған. Бастауыш сыныпта жазу дағдысын қалыптастыру барысында баланың жас ерекшелігін ескеру негізінде әдістемелерді оқыту жолдары көрсетілген және жазуға үйрету процесі баланың психологиялық, физиологиялық дамуына және сенсорлық дағдының қалыптасуына тигізетін ықпалдары зерттелген. Қашықтықтан оқыту жағдайында бастауыш сынып оқушыларының көркем жазу дағдыларын қалыптастырудың жаңа формалары қарастырылып, оқытушыларға ұсынылған.

Түйін сөздер: Бастауыш сынып, қашықтықтан оқыту, көркем жазу, дағды, көркем жазу әдістемесі, сенсорлық дағды, функционалдық сауаттылық, жазу әдістемесі, психофизиологиялық даму, жас ерекшеліктері, графикалық дағды, көркем жазу курсы

Кульбаева Б.С.¹, Есенгұлова М.Н.²

¹Университет Башиева

²АРУ им. К.Жұбанова,
г. Ақтөбе, Қазақстан

РАЗВИТИЕ НАВЫКОВ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПИСЬМА УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ В УСЛОВИЯХ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ

Аннотация

В статье раскрывается идея расширения возможностей дистанционного обучения в условиях пандемии в развитии навыков художественного письма учащихся начальной школы. Письмо - одно из важнейших направлений учебного процесса в начальной школе, которое требует непрерывной и постоянной, систематической работы при выполнении письменных упражнений в процессе обучения художественному письму. Кроме того, в статье подчёркивается необходимость и актуальность формирования навыков художественного письма у младших школьников в условиях обновлённого содержания образования в школах и перехода на дистанционную систему обучения в период пандемии. Показаны методы обучения с учетом возраста ребенка при формировании навыков письма в начальной школе и изучено влияние процесса обучения письму на психологическое, физиологическое развитие ребенка и формирование сенсорных навыков. Рассмотрены и представлены учителям новые формы формирования навыков художественного письма у младших школьников в условиях дистанционного обучения.

Ключевые слова: начальный класс, дистанционное обучение, художественное письмо, навыки, методы художественного письма, сенсорные навыки, функциональная грамотность, техника письма, психофизиологическое развитие, возрастные особенности, графические навыки, курс художественного письма

Kulbaeva B.S¹., Yessengulova M.N.²

¹ Baishev university,

² Aktobe Regional University named after K.Zhubanov,
Aktobe, Kazakhstan

IMPROVING STUDENTS' ART WRITING SKILLS IN DISTANCE LEARNING

Abstract

The article reveals the idea of expanding the possibilities of distance learning in the context of a pandemic in the development of artistic writing skills of primary school pupils. Writing is one of the most important areas of the educational process in primary school. This requires continuous and constant, systematic work when performing written exercises in the process of teaching art writing. Today, the transition to the updated content of education and the transition to a distance learning system in the context of a pandemic has shown the need to increase the relevance of the issue of the formation of artistic writing skills in younger pupils. For this purpose, the work will consider new forms of the formation of artistic writing skills in younger pupils in the context of distance learning.

In addition, the article emphasizes the need and relevance of the formation of artistic writing skills in younger pupils in the context of the updated content of education in schools and the transition to a distance learning system during a pandemic. The teaching methods are shown taking into account the child's age in the formation of writing skills in elementary school and the influence of the process of teaching writing on the psychological, physiological development of the child and the formation of sensory skills is studied. Considered and presented to teachers new forms of formation of skills in artistic writing among younger pupils in conditions of distance learning.

Keywords: primary grade, distance learning, art writing, skills, methods of artistic writing, sensory skills, functional literacy, writing technique, psycho-physiological development, age features, graphic skills, art writing course

Кіріспе. XXI ғасыр әлем жұртшылығы адам мен оның мәдениетіне ерекше мән беруді алға тартып отыр. Осы тұрғыдан келгенде, Қазақстанның мәдени мұраға тиісті дәрежеде көңіл бөле бастауы әлемдік үрдіске әбден сай келеді.

Қазіргі заманның тарих, археология, этнография, тіл біліміне маманданушы білімдар жас буын мәдени мұраның қайнар бұлағынан нәр алса ғана рухани уызына жарып, бәсекеге дайын болып өседі.

Адамзат мәдениетінің зор табыстарының бірегейі жазу болады. Қазақтың байырғы өркениетінің биік шыңы да оның атадан балаға мирас болып келе жатқан жазулары екені белгілі.

Көркем жазу әдістемесінің дамуы жазудың шығу тарихымен байланысты. Ертеректе көркем жазу өнер пәндерінің циклінде оқытылды. Бұл пәннен сурет, сызу пәндерінің мұғалімдері дәріс берді. Олар әріпті таңбалай білуге ғана үйретті, тек әдемі әрі жылдам жазу міндетін қойды. XIX ғасырдың ортасында көркем жазуға байланысты бірнеше әдістемелер шыға бастады: В.Половцев «Шапшаң жазу курстары», И.Е. Евсеев «Көркем жазуды үйретудің әдістемесі», В.Ходоровский «Шапшаң жазу курстары», П.Е. Баранцевич «Шапшаң жазуға жетелеу», П.Е. Градовоев «Қызмет іс-қағаздары: тізімдеме, есепшот, қолхат, вексельдердің әдемі жазу үлгісін» шығарды. Соның ішінде И.Е. Евсеевтің «Көркем жазуды үйретудің әдістемесі» еңбегінің маңызы ерекше болды. Онда автор барлық қолданыста болған жазу әдістеріне, жалпы көркем жазудың даму тарихына шолу жасай келе, жазуға үйретудің жаңа әдіс-тәсілдерін ұсынды, ол әріптерді топтастырып үйретуді және оларды қандай ретпен үйрету қажеттігін айқындап көрсетті, құралдың қосымша бөлігінде шрифт пен көркем жазудың үлгілерін ұсынды. Бұл әдістемелік құрал сұранысқа ие болып, бірнеше рет қайта басылды [1].

К.Д. Ушинский 1824-1870 жылдары көркем жазудың толыққанды жаңа әдістемесін жасады, бұрынғыша сылдыр көшіріп жазу емес, ойланып, түсініп жазуды ұсынды. Сөйтіп, сауат ашудың дыбыстық талдау-жинақтау әдісін енгізді [2].

Кейінгі ғасырларда кітап басу ісінің өркендеуіне байланысты көркем жазу өнері графика, көркемдеу салаларында ғана шектеліп қалды. Кейіннен бастауыш мектепте пән ретінде қалыптасты. Көркем жазу қағидалары, әсіресе, грамматика мен емлені оқытуда басшылыққа алынады. Жазудың графикалық жақтарын үйретудегі мақсат дыбысты әріппен белгілей білу, жазудың сыртқы түрін, әріптердің әдемілігі мен тіркесу жолдарын игеру, әріп элементтерін сақтай жазу, шапшаң жазу,

көшіріп жазу, естіп жазу, санаумен жазу, сөйлемді, тұтас мәтінді дұрыс, анық, таза жаза білу, ойын бірте-бірте жазба түрде баяндай білу секілді дағдыларды меңгеру болып табылады. Бұл жазу дағдыларын көркем жазу әдістемесінде қарастырады. Аталмыш ғылымда басқа ғылымдар сияқты қалыптасып, дамуда. Бұл мәселені зерттеуге атсалысқан көрнекті орыс педагогтары, психологтары мен әдіскерлері: Л.С. Выготский, А.Р. Лурия, К.Д. Ушинский, И.Г. Агаркова, В.А. Илюхина және т.б. өз еңбектерінде «каллиграфия» ерминін әдемі жазу өнері, дұрыс мәнерлі жаза білу деп түсіндірді [3]. Осы кезекте, жазуға үйретудің жүйесі мен дәстүрлі оқыту бағдарламаларын ұсынған И.В.Занков, Д.Б. Эльконин, В.В. Давыдовтардың еңбектерін айта кетуге болады. Олардың барлығы келесі міндеттерді шешуге бағытталады:

- әріптердің кескін үйлесімін (конфигурациясын) дұрыс қабылдауы, таңбалардың өзара ұқсастығы мен айырмашылықтарын ажырата білуі, жазудағы қол қимылдарының дұрыс болуы үшін бірінші сынып оқушыларының көрнекі-бейнелі ойлауын жаңа деңгейге көтеру;
- әр түрлі пішіндерді көзбен көріп қабылдау дағдыларын жетілдіру;
- дәптер беті, жол сызықтары кеңістігінде дұрыс бағдар жасап, жазу элементтерінің арасындағы кеңістік қарым-қатынасын тез анықтау қабілетін қалыптастыру;
- қолды нығайту, оның қозғалыс координациясын жақсарту, жалпы жазу қызметіндегі қолдың барлық күрделі жүйесін өзбетімен басқару дағдыларын жақсарту.

Сонымен жазуға үйретудің Д.Б. Эльконин, В.В. Давыдов ұсынған жүйесінің жазу-сызу үшін пайдасы – дыбысталған сөзді жазарман қалай әріп таңбаларына айналдырады деген мәселені қамтитынында. Олар каллиграфиялық дағдыны қалыптастырудың орфографиялық дағдыны қалыптастырумен байланыстылығын ескертеді. Сызбалардың көмегімен сөздің дыбыстық құрамын модельдеу, жазу жұмысына дайындық жаттығулары, дұрыс жазу ережелерімен танысу және оларды тәжірибеде қолдану, сауатты, қатесіз жазу дағдыларын қалыптастыру мәселелері оқу қызметін әрі қарай жалғастыруға мүмкіндік береді

Кез келген адам үшін қарым-қатынастың жазу тәсілін қолдана алуы анағұрлым маңызға ие болып табылады. Жазу өте күрделі процесс. Егер де жазу анық, мүмкіндігі бойынша әдемі жазылып, ыңғайлы оқылатын болса, жазушының өзінің де мәдениеті аңғарылады және жағымды қарым-қатынасы байқалады. Сонымен қатар, жазу адамның миының іс-әрекетімен және адамның анатомиялық, физиологиялық, психологиялық даму құрылымымен байланысты. Ми қыртысының бұзылуы болған жағдайда адамның сөйлеу және жазу дағдысының қалыптасуына кері әсерін тигізетіні Р.Е. Левина, Ж.И. Шиф, С.М. Блинков, А.Р. Лурия т.б. еңбектерінде қарастырылған. Жазудың барлық түрлері, яғни диктант, мазмұндама, шығарма, эссе жазу мидың анатомиялық-физиологиялық құрылымымен байланысты. Физиолог Е.В. Гурьяновтың айтуынша - мектеп жасына дейін бала түрлі қимыл-әрекеттерге дағдыланады. Ал, мектепке келерде қаламсаппен, қаламмен жұмыстар (ұстау, түрлі формаларды сызу, ауада жазу, көзбен дәптер арақашықтығын сақтау т.б.) жиынтығы қосылады. Жазбаша сөйлеудің қабылдаушыға әсер ететіндей қосымша құралдары жоқ; ол бүкіл оқушы қауымға арналады; онда автордың эмоциясы мен сезімі, толқуы мен мұңаюы, қуанышы реніші т.б.с.с. бәрі сөз арқылы жеткізіледі; жазу тілін қабылдау қиялдың жұмысын қажет етеді. Ол адамның ми іс-әрекетімен тығыз байланысты. Адам өмірде кездесетін әр түрлі деректі, ақпаратты басқа біреуге жеткізу қажеттілігінен жазғысы келеді; бірдеңені айтуды, жазуды қалайды, сол арқылы адамдар арасындағы қарым-қатынастардың алғы шарттары байқала бастайды. Екінші кезеңде жаңағы өмірден туған қажеттілік, яғни белгілі бір хабар миға ауысады, адамның санасында бейнеленеді, ой туғызады. Үшінші кезеңде адам санасындағы қалыптасқан ой сөзге, сөйлемге айналады. Сол ойды дұрыс жеткізу үшін тіл үйренуші тиімді сөздерді іздейді, айтқысы келетін хабардың ең басты мәнін дәл, нақты жеткізуді қалап, сөздердің мағынасын ойластырады. Төртінші кезеңде ойда жинақталған сөздер графикалық таңбалар арқылы тізбектеліп, белгілі бір ережелер заңдылығымен қағазға түсіп, жазуға айналады. Ол жазудың үлгісімен ғана емес, білдіретін мазмұндық сипатымен де ерекшеленеді [1].

Жазу баланың сенсорлық дағдысын қалыптастырумен байланысты бола отырып, оқу қызметінде жазылым процесін, айтылым мен оқылыммен біріктіре басқарады.

Сонымен қатар, қазіргі заманғы әдіскерлердің айтуынша, көркем жазуға үйретуде әріп таңбаларын әдемі, көркем етіп салуға жаттықтыру мақсатында жүргізілетін жұмыстар оқушы бойында жақсы қасиеттердің қалыптасуына ықпал етеді. Таза, әдемі жазуға баулу оқушының әсемдік сезімін оятып, мінез-құлқын тәрбиелеп, жауапкершілікке, тыңғылықтылыққа, ұқыптылыққа үйретеді [1].

Қазіргі заманғы қоғамда, ғылыми-техникалық прогресс және ақпарат ағымының күрделенген кезеңінде адамға білім алумен және білімін жетілдірумен көбірек айналысуға, дәрістерді жазбаша түсіруге, хабарламалар, конспектілер, тезистер жазуға тура келеді, сондай-ақ ғылыми-ақпараттық хаттардың үлесі де арта түседі: қатынасхаттар, хаттамалар, құжаттар, есеп жазу, мақалалар әзірлеу және тәжірибені, бақылауды, зерттеуді сипаттау және т.б. Барлық жағдайларда тек анық етіп жазу қажеттілігі туындап қана қоймай, сонымен қатар тез жазу да қажет етіледі. Компьютерлік графиканың қарыштап дамыған қазіргі қоғамында да көркем жазу өзінің өзектілігін жоғалтқан жоқ және «леттеринг» атауымен дамып келе жатырған жаңа бағыттың негізіне айналды.

Дүние жүзінде болып жатырған ғаламдық мәселелер, қазақстандық білім беру жүйесінің тиімділігіне бағыттала отырып, оның өзгеруіне себеп болды. Оған коронавирустық пандемия және соның салдарынан білім беру жүйесінің қашықтықтан оқыту жүйесіне ауысуын, компьютерлік және ақпараттық технологияларының дамуын және PISA халықаралық емтиханының нәтижелерін жатқызудың болады.

Соңғы PISA халықаралық емтиханының нәтижелері бойынша Қазақстан оқушыларының көрсеткіштері алдыңғы жылдардың көрсеткіштерінен төмен екендігі анықталды. Білім беру нәтижесін көрсету деңгейінің бірі – функционалдық сауаттылық, ол тұлғаның білім, білік және дағдылар негізінде әлеуметтік қатынастар жүйесінде қалыпты қызмет ету, нақты мәдени ортаға барынша жылдам бейімделу қабілеті ретінде анықталады. Оқушылардың функционалдық сауаттылық мазмұны келесі құзыреттіліктерден көрінеді: оқу, жазу сауаттылығынан; жаратылыстану ғылымындағы сауаттылығынан; математикалық сауаттылығынан; компьютерлік сауаттылықтан; денсаулық мәселесіндегі сауаттылықтан; құқықтық сауаттылығынан. Осы қатардағы сауаттылықтардың алдыңғы шебіндегі оқу, жазу сауаттылығының алғашқы баспалдағы бастауыш сыныптағы сауат ашу пәні болып табылады. Бастауыш білім беру деңгейінің 1-сыныбы үшін «Сауат ашу» пәні бойынша үлгілік оқу бағдарламасында (ҚР БЖҒМ 2016ж 8 сәуір, №266 бұйрық) «Сауат ашу» пәнін оқытудың мақсат, міндеттері, соның ішінде *жазылым* дағдысын қалыптастыру барысы қарастырылған [4].

Әлемдік пандемия кезінде қашықтықтан оқыту жағдайында бастауыш сынып оқушыларын көркем жазуға үйрету, жылдам, қатесіз және әдемі жазуға төселдіру мәселелері қалып қалып қойды. Қашықтықтан оқытуды ұйымдастыру үшін көптеген мүмкіндіктер жасалғанымен, көркем жазуға үйрету және сол дағдыларды жетілдіру мүмкіндіктері қарастырылмаған. Бұл жағдайда, біздің ойымызша, мынадай қызмет түрлері: көркем жазу онлайн-мектептерін ұйымдастыру, қашықтықтан оқыту жағдайында көркем жазуға үйрету әдістемелерін әзірлеу, жинақтау, көркем жазуға үйрету жұмыстарын мұғалім-оқушы-ата-ана үштігінде бірлесіп атқару жұмыстары ұйымдастырылуы қажет. Сондай-ақ, педагогтердің мұндай қызметке дайын емес екенін де ескеру қажет, көптеген мұғалімдер оларды іс жүзінде қолдануға дайын емес.

Оқу материалын қашықтан үйренуді қолайлы ету – ұстаз бен ата-ана алдындағы үлкен жауапкершілік. Бірақ, көп жағдайда каллиграфиялық сауаттылықты жетілдіру жолда қалып жатады немесе үстіртін қадағаланады. Егер, ұстаз нұсқаулығымен, ата-ананың немесе оның орнын алмастырушы өзге де жауапты тұлғаның қолдауымен басты назарға алынса зор нәтиже берері сөзсіз. Қазіргі оқушылар өте ақылды әрі дарынды, сондықтан еш қиналмастан кез келген бағдарламаны үйіріп алып кете алады.

Пандемия кезеңінде COVID-19 коронавирустық инфекцияның таралуына жол бермеу үшін барлық білім беру ұйымдарында 2019-2020 оқу жылының 4 тоқсаны қашықтықтан оқыту форматында ұйымдастырылды. Қиын кезең кемел адамдарды қалыптастырады демекші, педагогтар қауымының шеберліктері мен біліктіліктерінің арқасында біраз психологиялық-педагогикалық ағарту жұмыстары жүргізілді, қашықтықтан оқытудың қыр-сырын меңгеріп, төселді. Білім және ғылым министрлігімен бекітілген барлық бұйрықтар мен әдістемелік ұсыныс-нұсқаулықтар бойынша оқу үрдісін мүмкіндігінше жалғастырды. Мектептерде оқыту телесабақтар, Google classRoom, Zoom, «Bilimland», «Daryn» платформасында, WhatsApp чаттарда ұйымдастырылды, күнделікті сабақтарды теледидардан - «Балапан» арнасынан көрді.

Сабақ – қашанда жетіліп отыратын шығармашылық сипаттағы үрдіс, ал мұғалім – сабақтағы басты тұлға, өйткені ол оқушылардың жүйелі түрде білім алу дағдысын, іскерлігін қалыптастырады. Қашықтықтан оқыту жағдайында мұғалімнің негізгі міндеттерін жүзеге асыруда қиыншылықтар кездескені жасырын емес. Себебі, қазақ тілді сауат ашу мен көркем жазуға дағдыландыратын онлайн ресурстар жоқтың қасы.

Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев «Бірлесе білген ел бәрін жеңеді» мақаласында: «Кез келген қиындық адамды тығырықтан шығуға, өзгеше ойлауға, қалыптасқан жұмыс тәсілдерін жетілдіруге бастайды. Ал бұл ғылым мен технологияны дамытуға, сергек өмір салтын қалыптастыруға алып келеді» дегенді. Осы жағдай қарастырылып отырған мәселенің негізін қазіргі қолданыстағы оқыту технологиясымен байланыстыруымызға түрткі болды[5].

Қазіргі кезде білім беру саласы толық цифрландыруды қажет етіп отыр. Ақпараттық-коммуникациялық технологияны қолдану - келешек ұрпақтың жан-жақты білім алуына жол ашады. Сапалы терең білімді меңгеруге талпынған өскелең ұрпақтың жеткілікті дәрежеде сандық сауаттылығы бар, себебі олар өмір жағдайлары барысында жаңа технологияның барлық мүмкіндіктерін пайдаланады. Ал, сол мүмкіндіктерді нәтижелі қолдану мұғалімнің біліктілігіне, біліміне, тәжірибесіне байланысты. Қашықтықтан оқыту тәсілі бойынша жұмыс істейтін оқытушы оқытудың жаңа технологиясын, оқытудың компьютерлі және тораптық жүйелерін жетік біліп, олармен іс жүргізу ісін орындау шарт. Бұл цифрлық жүйелер оқушыларға өткен сабақты немесе бұрын талқыланған тақырыпты қайта қарауға, сондай-ақ онлайн сабақ өткізуге, кері байланыс орнатуға, жеке дара оқыту мен тапсырмаларды геймификациялауға зор мүмкіндік береді. Қашықтықтан оқыту – оқушыдан қашықтықта болу деген сөз емес, оқушыға бұрынғыдан да қатты жақындау, тығыз байланыста болу.

Зерттеудің материалдары мен әдістері. Қазіргі таңдағы пандемия кезіндегі бастауыш сынып оқушыларының көркем жазу дағдыларын қалыптастыруды қашықтықтан оқыту жағдайында ұйымдастыру мәселесіне кешенді ғылыми талдау жасау және жүзеге асыру жолдарын қарастыру барысында төмендегідей мақсат - міндеттер негізге алынады:

1. Қашықтықтан оқыту жағдайында бастауыш сынып оқушыларының көркем жазу дағдыларын қалыптастырудың ғылыми-теориялық, лингвистикалық және психологиялық негіздеріне талдау жасау.

2. Қазақстанда бастауыш білім беруде қашықтықтан оқыту мәселесін тиімді ұйымдастыру бойынша жүргізілген зерттеулер нәтижелерін талдау.

3. Қашықтықтан оқыту жағдайында бастауыш сынып оқушыларының көркем жазу дағдыларын қалыптастыруда басшылыққа алынатын принциптер мен талаптарды ескеру.

4. Қашықтықтан оқыту жағдайында бастауыш сынып оқушыларының көркем жазу дағдыларын қалыптастырудың тиімділігіне ықпал ететін факторларды анықтау.

5. Қашықтықтан оқыту жағдайында бастауыш сынып оқушыларының көркем жазу дағдыларын қалыптастыруда қолданылатын құралдар мен формаларды анықтау.

Негізге алынған мақсат-міндеттерді орындау барысында оқушылардың жазу жұмыстарына қызығушылығын арттыру үшін қашықтықтан оқытуда мұғалімдерге видео-теле, онлайн жобаларды арнайы іске асыруға арналған әдістемелік нұсқаулар мен үйретуші контенттер әзірлеу қажеттігі туындайды.

Бұдан шығатын гипотеза: егер қашықтықтан оқыту жағдайында бастауыш сынып оқушыларының көркем жазу дағдыларын қалыптастырудың жаңа тәсілдерінің тиімділігін тәжірибе жүзінде жүзеге асырып және ол толық зерттелген жағдайда бастауыш сынып оқушыларының потенциалдарын арттыру сәтті жүзеге асады:

- бастауыш сынып оқушыларын қашықтықтан оқытуда балаға арналған әдістемелік нұсқаулар мен үйретуші контенттер әзірлеу арқылы оқушылардың жазу жұмыстарына қызығушылығын арттыру;

- қашықтықтан оқыту жағдайында бастауыш сынып оқушыларын көркем жазуға үйретуге негізделген арнайы видео-теле, онлайн жобаларды іске асыруға арналған әдістемелік құралдар әзірлеу;

- жалпы білім беру мектептерінің бастауыш сатысымен академиялық серіктестік апробациясын жүзеге асыру.

Қашықтықтан оқыту жағдайында бастауыш сынып оқушыларының көркем жазу дағдыларын қалыптастыру бағытында эксперимент жұмыстары жалпы білім беру мектептерінің бастауыш сыныптарында жүргізіледі. Эксперимент барысында офлайн форматтағы оқушылармен көркем жазу бағытында жүргізілген жұмыстар мен оқушылардың жетістіктері талданады.

Қашықтықтан оқыту жағдайында көркем жазу жұмыстарына қажетті жағдайлар әзірленіп, оқушылардың оқу мүмкіндіктері сараланып, қашықтықтан оқыту жағдайында балаға арналған

әдістемелік нұсқаулар әзірлеу және үйретуші контенттер құруға арналған әдістемелік құралдар жасалады.

Қашықтықтан оқыту жағдайында бастауыш сынып оқушыларының көркем жазу дағдыларын қалыптастыру мәселелерін кешенді ғылыми талдау жасауда және жүзеге асыру жолдарын қарастыруда біршама қиындықтар туындайды, зерттеу теориялық және эмпирикалық деңгейде жүзеге асады.

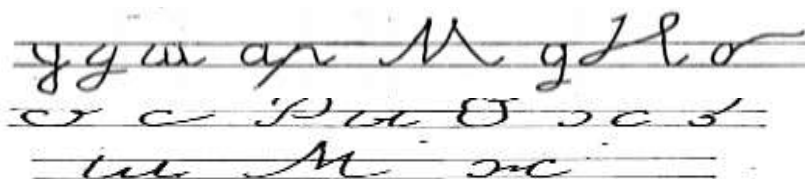
Эмпирикалық жолмен қашықтықтан оқыту жағдайында бастауыш сынып оқушыларының көркем жазу дағдыларын қалыптастыру мәселесін сипаттайтын нақты материалдар жинау жоспарланады: бастауыш сыныптың оқу процесі мен қашықтықтан оқытуды ұйымдастыру мәселелерінің арасындағы объективті байланысты анықтау, зерттеу проблемасына байланысты кез келген ақпаратты және құбылысты жан-жақты зерттеу. Нақты материалдарды жинақтауға сондай-ақ қосымша әдістер жинағы да қолданылады: әдебиет көздерін қолдану, бақылау, сөйлесу, «педагогикалық консилиум», тәжірибені қорыту және зерттеу, балалардың қызмет түрлерін зерттеу, құжаттарды зерттеу, тәжірибелік жұмыс және т.б.

Алғашқы (бастапқы) ақпаратты жинау әдістері, оның дереккөздері және зерттеу жұмысының міндеттерін шешу үшін қолдану, деректерді өңдеу тәсілдері, сондай-ақ олардың шынайылығы мен жаңғыртылуын қамтамасыз етіледі. Ақпаратты жинақтау және өңдеу үшін талдау, жинақтау, салыстыру әдістері мен математикалық әдістер (шкалалау және ранжирлеу) қолданылады. Жиналған сандық ақпарат негізінде өлшемдік нәтижелер жасалады.

Ақтөбе қаласындағы №33 қазақ жалпы орта білім беру мектебінің 1а- сыныбы оқушыларының жазу жұмыстарын талдаған жағдайда жазу жұмысын жүргізу барысында төмендегідей қателердің кездесетіні анықталды.

Қазіргі мектеп тәжірибесін зерттеу нәтижесіне қарағанда, бастауыш сынып оқушыларының каллиграфиясы айтарлықтай дәрежеде жақсартылып, түбегейлі жетілдіруді қажет ететінін байқауымызға болады. Көптеген оқушылар көркем, сұлу жазуға машықтанбаған. Каллиграфиялық кемшіліктермен қатар жазу тазалығы да талапқа сай емес. Сондай-ақ, бір қалыпты ритмикалық және жедел жазу икемділігі қалыптаспаған. Кейбір оқушылар әріптеп, сөзді бөлшектеп, үзіп, баяу, жазуға әдеттеніп алған.

Бірінші сынып оқушыларының жазу жұмыстарында байқалатын тұрақты кемшіліктердің бірі – әріп элементтерін бұзып жазу, тастап кету, бірімен-бірін ауыстыру немесе таза жазу ережесін сақтамау. Осының салдарынан әріптер де, әріптерден құралатын сөздер де бұрмаланып, түсініксіз қалады. Екінші сынып оқушыларының жазуындағы басты кемшіліктерге көлбеу жазуды сақтамауы, әріптердің біркелкі биіктікте жазылауы, әріп көлемі мен олардың ара қашықтығының әртүрлі жазылуы сияқты қателерді жатқызуға болады.

Жазу барысында қолдың дұрыс бағытта қозғалмауына байланысты жоғарыдағыдай қателер жіберіледі. Бұл жағдайда оқушыға нақты нұсқау бере отырып, мұғалім қолды дұрыс бағытта қозғалтуын көрсетуі қажет. Орыс педагогы М.Р. Львов жазу қателерінің түрлерін және олардың болу себептерін анықтады:

1. *Алфавиттік-графикалық қателер:* әріп элементтерін толық жазбау немесе артық элемент қосып жазу. Себебі – дұрыс көңіл бөлмеу және әріптің жазылуын есте сақтамау.

2. *Каллиграфиялық қателер:*

- Жазу жолын сақтамау;
- Әріптердің байланысуын сақтамау;
- «Дірілдеп жазу»;
- Ірі немесе ұсақ жазу, әріп элементтерін бұзып, ара қашықтығының сақтамай, алшақ не жақын жазуға байланысты жіберілетін қателер;
- Әріп элементтерін дұрыс жазбауға байланысты жіберілетін қателер;

– Жазукөлбеулігін сақтамауға, биіктігін бірдей етіп жазбауға байланысты жіберелетін қателер;
Бұл қателер жеке балаға қатысты және қосымша сабақтарда жөндеу жұмыстарын жүргізуге болады.

3. Дисграфиялық қателер:

– Ерекше фонетикалық алмастырулар. Бұл қателер сөйлеу мүшелерінің және әуезінің нәзік белгілерімен ғана айыруға болатын бір топқа жататын дыбыстарды айыруының жеткіліксіздігін көрсетеді.

– Сөздің буындық құрылысының бұзылуы.

Балалар мектепке келгенде сөйлеу мүшелері (аппараттары) жетілген, есту мүшелері дамыған, яғни сөздердің мағынасын ажырата алатын деңгейде болады және практикада пайдалана алады. Дегенмен ғалымдар балалардың сөйлеу тіліне зерттеу жүргізулері барысында оқушылардың тіл дыбыстарына байланысты кемшіліктерінің барлығын байқаған. Оқушылар арасында кітап оқу кезінде дыбыстардың (о, ә, ү, у, ұ) екінші-үшінші буында жазылмауына байланысты сол буындарда келетін езулік дыбыстарды еріндік қылып айту кездеседі. Мысалы,

жазылуы	айтылуы
домбыра	домбұра
жорық	жорұқ

4. Оқушылардың ауызекі сөйлеу тілін бақылау барысында, жазба жұмыстарында оқушылардың басым көпшілігі лексикалық қателер жіберетіні байқалады. Ол қателерді төмендегідей топтастыруға болады:

– *Сөздің мағынасына байланысты туатын қателер.* Оқушылар өз ойын жеткізуде, сөйлем құрауда кейбір сөздердің мағынасын түсінбей қолданады. Мысалы: «Қанат» сөзі – құстың қанаты, киіз үйдің қанатын білдіретін сөз.

– *Негізгі ойға қатыссыз артық сөздерді қолдануда жіберілетін қателер.* Оқушылар кейде өз ойын, пікірін жеткізуде қажетсіз, басы артық сөздерді және сөз тіркестерін көп қолданып, әңгіменің көркемдігіне нұқсан келтіреді, ойын шашыратып жібереді.

Грамматикадағы «сөз құрамы» тақырыбы бойынша тілдік ережелер мен қағидаларды тиімді жолдармен тиянақты түсіндірмеу салдарынан туынды түбір, түбір сөздер, қос сөздер, біріккен сөздер, көмекші сөздердің, септік жалғауларының түсіп қалуы немесе дұрыс қолданылмауы, қосымшалар (жұрнақ, жалғау) мен шылауды да ажырата алмағандықтан қателер жібереді. Әдетте мұндай қателерді грамматикалық ережелерді құрғақ жаттап алған, саналы меңгермеген, нақты сөздерге қандай ереже бойынша, қандай қосымша жалғанатынын жете түсінбеген оқушылар жіберіп отырады. Мұндай қателердің болуы мұғалім тарапынан грамматикалық ережелерге сәйкес қажетті жаттығулар мен бақылау жұмыстары атүсті жүргізіліп, оларды оқулықтардан құр көшіріп жазғызумен ғана шектелген жағдайда болады. Мұғалім баламен бірлесе отырып, материалды саналы меңгеріп қана қоймай, шығармашылықпен пайдалана алған жағдайда ғана бұл кемшілік жойылатыны белгілі.

Қателерді болғызбас үшін қатемен жұмыс түрлерін үнемі, мақсатты, жүйелі жүргізіп отыру қажет. Әрбір жазба жұмыстарынан кейін қатемен жұмысқа мән беріп, оны орындап отыру жөн болады.

Қателерді болдырмаудың алдын алу үшін үнемі жазба жұмыстарына талдау жүргізіліп және өздігінен жұмыс істеу дағдысын дамытып отырған жағдайда белгілі бір нәтижеге жетуге болады.

Қате жазулар сараптамасы. Бұл – өзін-өзі бақылау сезімін, қырағылығын, ұқыптылығын, әріп формасын жадында сақтау қабілетін дамытушы тиімді тәсіл. Әдетте үлгіден көшіру барысында қолданылады.

Көркем жазуды қалыптастыру процесі баланың психофизиологиялық дамуына және сенсорлық дағдысының қалыптасуына бірден-бір септігін тигізеді анық.

Графикалық дағдылар адамның сенсомоторлық дағдысына жатады. *Дағды* – қайталау арқылы қалыптасатын іс-әрекет. Алайда көптеген сенсомоторлық дағдылардан ерекшелігі, оның еңбектік қызметтен тұратындығында (тігу, мүсіндеу дағдылары, қандай да бір құралмен жұмыс) немесе бір спорттық іс-әрекет (коньки тебу, билеу, доппен ойнау және т.б.) хаттың графикалық дағдылары адамның оқу қызметімен байланысты және жазу тілінің процесін қамтамасыз етеді. Олардың қалыптасуының ерекшелігі мен күрделілігі де осында. Олар оқумен, орфографиямен, жазу тілінің дамуымен тығыз байланысты. Жазу процесі қалыптасуының ең жоғарғы деңгейінде орфографиялық және каллиграфиялық қырлары сезілмейді немесе оларға аз көңіл бөлінеді. Адамның негізгі назары ойды сөзбен қалай жеткізуіне бағытталады. Сонымен қатар, жазу процесінде баланың назары

қолының қимылына ауысуы мүмкін, алайда жазу барысында қолдың қимылын бақылаудың қажеті жоқ. Оқушы дағдылана келе сөзді жазуды жеңіл және тез жүзеге асырады[1].

Кіші жастағы мектеп оқушыларын көркем жазуға үйретудің негізгі мақсаты қарапайым *графикалық дағдыларын* қалыптастырудан басталады. Ол кеңістікте бағдарлау, яғни жазу жолын, жоғарылық кеңістікті, жолдың жоғарғы және төменгі, көлбеу, тік сызықтарын дұрыс жазу дағдысын қалыптастыру, қолдың ұсақ бұлшық еттерін дамыту, қозғалысты ритмикалық, бір қалыпты жетілдіру жұмыстарымен байланысты. Бұл әдістеме балалардың *графикалық дағдыларын*: талдау-жинақтау, салыстыру, қорыту және жүйелеу сияқты ойлау операцияларын дамытуға бағытталады. Жазу барысында баланың ойлау, есте сақтау, елестету, қабылдау қабілеттері және тұрақты зейіні дамиды.

Оқушыларды дұрыс әрі көркем жазуға үйрету үшін оның қалыптастыру жолдарын білу керек. Яғни психологиялық ерекшеліктерін ескеру қажет. Жазу дағдыларын қалыптастыру және оны дамытып отырудағы негізгі шарттардың бірі әрі бастысы оқушылардың жазба жұмыстарын орындау кезіндегі психологиялық ерекшеліктерін айқындау болып табылады. Сынып оқушыларының біреуінде немесе әрбір оқушыда жазба жұмыстарын орындау барысында әр түрлі психологиялық өзгерістер болып отыруы мүмкін. Ондай психологиялық өзгерістерді байқамау салдарынан орындалған жазба жұмыстарының нәтижесі де әр деңгейде болады.

Жазу жұмысы – оқу процесінің аса бір қиын саласы. Ол үздіксіз көп жазып жаттығуды, жүйелі жұмыс істеуді керек етеді.

Жазуға үйрету барысында кішкентай оқушылардың жас ерекшелігімен тікелей санасудың үлкен мәні бар. Мұғалім жазу процесінің кішкентай жазушы үшін аса қиын да күрделі жұмыс екенін естен шығармауы тиіс. Бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшелігіне байланысты қолы, саусақтары тез шаршап қалады. Әрі жазу барысында оқушы бір мезгілде партада дұрыс отыруды, дәптерді ұстауды, қаламды пайдалануды талапқа сай орындауы тиіс. Бірнеше ережені бір уақытта орындау балаға қиын. Сондықтан жұмыс барысында жазу мен дем алу сәті алмасып отыруы тиіс және жұмыс тақтасы, «Дұрыс отыр» ережесі, алфавит – үлгі жазу болуы керек.

Көркем жазуға оқытудың табыстылығы көбінесе *гигиеналық талаптардың* орындауымен де анықталады: мектеп жиһаздарының дұрыс іріктелуі және дұрыс орналасуы, партаның (үстелдің) оқушының бойына сәйкес келуі, жазу үшін оның құрылымының ыңғайлылығы, жұмыс орнының қажетінше жарықтандырылуы. Гигиеналық талапты орындау баланың физиологиялық тұрғыда дене бітімінің дұрыс қалыптасуына да септігін тигізеді[1].

Қашықтықтан оқытуды тиімді жүзеге асыруда, оқушының көркем жазу дағдысы да шеттелмеуі тиіс. Ондаған жылдар бойы қолмен әдемілеп жазу әлемге ортақ ереже болатын. *Қазіргі компьютер көркем жазуды ұмыттырып барады деген стезоретипті бұзып, керісінше тиімді жағына қарай оңтайландыру, ықпалдастыру керек. Біздің негізгі мәселені қозғаудағы мақсаты да ресурстарды жасау, сараптау, тарату бойынша озық тәжірибелерді республика көлемінде жүзеге асыру болып табылады.* Бастауыш сынып оқушыларының көркем жазу дағдыларын қалыптастыру мәселесінің қашықтықтан оқыту жағдайында тиімді стратегияларын ұсыну бұл зерттеудің ғылыми қажеттіліктері болып табылады. Қашықтықтан оқыту жағдайында көркем жазуға үйрету жұмыстарының бала денсаулығы мен психологиясына теріс әсерінің болмауы және негізгі оқу пәндерімен тығыз байланыстылығы мен тиімділігіне назар аударылады.

Қазіргі таңда мемлекеттік стандартта көркем жазуға көп уақыт бөлінбегендіктен **«Көркем жазу» курсы**н бастауыш сыныптың оқу бағдарламасына таңдау пәні ретінде енгізетін болса мақсатты тұтынушы аудитория үшін де, білім беруші тарап үшін де сапалы нәтиже беретіні анық. Оқушы көркем жазуға дағдыланып қана қоймайды, эстетикалық сезімін оятып, талғамын қалыптастырады, мінез-құлқын тәрбиелейді, жоғары этикалық нормаларды бойына сіңіреді. Оқушының «Көркем жазудың» бастапқы негіздерімен танысу арқылы жазу тәртібін меңгеру, графикалық белгілерді есте сақтау, жазу нормативтеріне бағыну, қатесіз және жатқа жазу, сондай-ақ уақытты дұрыс үнемдей білу секілді білім-білігі қалыптасады. Мұғалім де осындай әдістерді қолдану арқылы оқушыларда ой қозғап, білімдерін бекітеді. Курс соңында оқушылар жазуды алгоритм реттілігімен орындауға, көркем жазу техникаларын қолдауды саналы және нақты орындауды меңгереді.

Зерттеу нәтижелері: зерттеу барысында бастауыш сынып оқушыларының каллиграфиясының қаншалықты деңгейде қалыптасқандығын анықтау мақсатында жазу жұмыстарында жіберілетін қателерге талдау жүргізілді. Қатысқан 26 оқушының экспериментке дейінгі және арнайы жүргізілген жұмыстардан кейінгі көрсеткіштері 1 кестеде көрсетілген.

Кесте 1. Оқушылардың каллиграфиялық дағдыларын қалыптастырудың салыстырмалы көрсеткіші.

Жіберілген қате түрлері	1 а сыныбы Экспериментке дейін	Эксперименттен кейін
Алфавиттік-графикалық қателер. .	8 (30,7 %)	3(11,5%)
Каллиграфиялық қателер.	9 (34%)	3 (11,5%)
Дисграфиялық қателер.	9 (34 %)	2 (7,6%)

Салыстырмалы көрсеткіштен байқалып отырғандай сабақ барысында және сабақтан тыс уақыттарда әдіс – тәсілдерді тиімді пайдалану негізінде алфавиттік, графикалық және дисграфиялық қателерді көру және жөндеу жолдарын табу, әріптер мен сөздер арасындағы қажетті пропорцияларды сақтау, сөздер арасындағы қашықтықты сақтау, әріп элементтерінің жазылу алгоритмін, әріптер мен әріп элементтерін байланыстырып жазу, жазу жылдамдық нормаларын орындау, баспа мәтінінен көшіріп жазу және жай сөздерді жатқа жазу сияқты дағдыларды меңгергені байқалады.

Зерттеу барысында атқарылған жұмыстардың нәтижесіне тоқталсақ:

– әлемдік пандемия кезіндегі қашықтықтан оқыту және бастауыш сынып оқушыларының көркем жазу дағдыларын қалыптастыру мәселелері бойынша халықаралық және отандық ғылыми-теориялық жұмыстарға талдау жүргізу міндетін жүзеге асыру үшін жалпы білім беру мектептеріндегі қашықтықтан оқыту жүйесінің тиімді сипаттамаларын анықтаудағы әлемдік және отандық зерттеулерді, бастауыш сынып оқушыларының көркем жазу дағдыларын қалыптастыру және қашықтықтан оқыту жүйесі туралы озық педагогикалық тәжірибені жүйелеу жұмыстары жүргізілді. Отандық және шетелдік авторлардың еңбектерін іріктеу және зерттеу, ғылыми-теориялық әдебиеттер мен зерттеу нәтижелеріне талдамалық шолу жасалып, тиімді тұстары анықталды.

– қашықтықтан оқыту жағдайында бастауыш сынып оқушыларының көркем жазу дағдыларын қалыптастырудың мүмкіндіктерін қарастыру міндетін жүзеге асыруда бастауыш сынып оқушыларымен қашықтықтан жұмыс жүргізу формаларына және көркем жазуға үйрету бойынша мектеп құжаттарына талдау жасалды.

– қашықтықтан оқыту жағдайында бастауыш сынып оқушыларының көркем жазу дағдыларын қалыптастырудың тиімді жүйесін әзірлеу міндетін жүзеге асыру үшін зерттеу базасын таңдап және көркем жазу дағдыларын қалыптастыруға бағытталған оқу бағдарламасы, әдістемелік нұсқаулар, әдістемелік-дидактикалық құралдар дайындалды.

Зерттеу нәтижелері қашықтықтан оқыту жағдайында бастауыш сынып оқушыларында көркем жазу дағдыларын қалыптастыруға арналған практикалық ұсыныстар әзірлеуге қызмет етеді. Көркем жазу дағдыларын қалыптастыру құралдарын, әдіс-тәсілдерін, практикалық жұмыстарын әзірлеу және жұмыс нәтижесінде дайындалған қорытындылар мен ұсыныстарды жалпы орта білім беру мектептерінде 1-4 сыныптар негізінде «Көркем жазу» таңдау курсы бойынша пайдалану мүмкін.

Талдау. Каллиграфиялық жазудың орнын компьютерлік технологиялар басуға байланысты жазу мәдениеті жойылып бара жатыр. Каллиграфотерпия – сезімдерінің терең босануына, стресстен шығуына көмек беру ретінде қолданылатын арт-терапия. Зерттеу барысында жалпы жазу жұмыстарына орта білім беру мемлекеттік стандарттарында бөлінген сағаттың көлемін өсіру қажеттілігі байқалды. Баланың физиологиялық, психологиялық, интеллектуалдық дамуы мектеп жасындағы уақытта қарқынды жүретіндігін ескере отырып, мүмкіндігінше каллиграфиялық жұмыстарды ұйымдастыруды тиімді пайдалану қажет. Жұмыстарды тиімді ұйымдастыру үшін алдымызда ғылыми-әдістемелік оқу құралдарын қазақ тілінде дайындау мәселелері тұр.

Зерттеу жұмысымызда жазуға үйретудің төменгідей негізгі мәселелері қарастырылады: а) 5-6 жастағы балаларды қалай жазуға үйретуге болады (соның ішінде қашықтықтан оқыту жағдайында); б) үзіліссіз және үзіліспен жазуға үйрету; в) сызық ішінде жазуға үйрету; г) тік және көлбеу жазуға қалай үйретуге болады?; д) қандай қолмен жазу; е) жазу шрифті қандай болуы керек?

Соңғы уақытта тактильді және көру мүшесі арқылы әріптің бейнесін елестету балалардың моторикасын жазуға дайындауда тиімді әдіс екендігі қарастырылып отыр.

Біздің зерттеу жұмысымызда Ю.И. Фаусек, Н.Г. Агаркова, Е.Н. Соколова, Н.А. Федосова, Н.А. Зайцев ресей ғалымдарының еңбектеріндегі көркем жазуға үйрету әдістері назарға алынды. Ресей педагог әдіскерлері Е.Н. Потапова мен В.А. Илюхина трафаретпен жазу жұмысын

ұйымдастыру барысында балалардың есінде әріптің қандай элементтен тұратындығын, элементтердің басталу бағытына қарай жүргізуді ұсынады.

Мәдениеттің өркендеуіндегі және жастардың жазудың маңыздылығын ғалымдардың еңбектерінен көреміз. Жазу арқылы ата-бабамыздан мирас болып қалған тарихымыз ұрпақтан-ұрпаққа берілетіні ақиқат. Сонымен қатар баланың буыны қатаймай тұрып, жазуы әдемі болуы үшін қаламсапты ұстау, физиологиялық тұрғыдан денесінің дұрыс қалыптасуы үшін партада отыру ережелерін игеру қажет.

Қорытынды. Зерттеудің ғылыми маңыздылығы қашықтықтан оқыту жағдайында бастауыш сынып оқушыларының жазу дағдыларын қалыптастыру әдіс-тәсілдерін пайдалана отырып атқарылатын жұмыстарды жүйелеу барысында балаға психологиялық және физиологиялық тұрғыдан әсер ететін факторларды анализ жасау арқылы анықтай келе, көркем жазу дағдыларын қалыптастыру мәселесіне қоғамдық назар аударуға мүмкіндік берді.

Әдістемемен қаруланған мұғалім оқушылардың жас және жеке ерекшеліктері, деңгейлері мен қабілеттеріне қарай көркем жазуға деген қызығушылықтарын оятады.

№33 қазақ жалпы орта білім беру мектебінің 1а- сыныбы оқушыларымен көркем жазу дағдысын қалыптастыруға бағытталған әдіс-тәсілдерді жүйелі пайдалану барысында оң нәтиже көрсетті.

«Көркем жазу» тандау курсына қарастырылатын мәселелерді этика, эстетика, психология және физиология ғылымдарының теориялық негіздерімен біріктіру және үйлестіру маңызды болып табылады.

Қорытындылай келе, қашықтықтан оқыту жағдайында бастауышта көркем жазу дағдыларын қалыптастырудың жаңа тәсілдерінің тиімділігі толық зерттелген және тәжірибе жүзінде пайдаланған жағдайда бастауыш сынып оқушыларының потенциалдарын арттыру сәтті жүзеге асады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Кульбаева Б.С. *Каллиграфия: Оқу құралы.* – Ақтөбе, 2018. – 175 б.
2. Әуелбаева Ш. *Бастауыш мектепте қазақ тілін оқытудың әдістемесі.* Алматы, 1987ж.
3. Тұрдалиева Г.Ж. *Бастауыш сыныптарда қазақ тілін оқыту әдістемесі. Оқу әдістемелік құралы,* Астана: Фолиант, –2012ж., 292б.
4. *Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі* <http://adilet.zan.kz> (22.04.2016)
5. Шиф Ж.И. «*Развитие научных понятий у школьников*». – М. – Л., 1935;
6. Блинков С.М. и Глезер И.И. *Мозг человека в цифрах и таблицах.* Л., «Медицина», 1964.
7. Гурьянов Е.В. *Развитие навыка письма у школьника.* М., Учпедгиз, 1940.
8. Левина Р.Е. *Недостатки чтения и письма у детей.* М., Учпедгиз, 1940.
9. Лурия А.Р. *Мозг человека и психические процессы.* М, Изд-во АПН РСФСР, 1963.

Reference:

1. Külbaeva B.S. *Kaligrafia: Oqu qūraly.* – Aqtöbe, 2018. – 175 b. 2. Äuelbaeva
2. *Bastauyş mektepte qazaq tilin oqytudyñ ädistemesi.* Almaty, 1987j.
3. Tūrdaliev G.J. *Bastauyş synyptarda qazaq tilin oqytu ädistemesi.* Oqu ädistemelik qūraly, Astana: Foliant, –2012j., 292b.
4. *Qazaqstan Respublikasy normativtik qūqyqyq aktileriniñ aqparattyq-qūqyqyq jüiesi* <http://adilet.zan.kz> (22.04.2016)
5. Shif Zh.I. «*Razvitie nauchnyh ponyatij u shkol'nikov*». – M. – L., 1935;
6. *Blinkov S.M.i Glezer I.I. Mozg cheloveka v cifrah i tablicah.* L., «Medicina», 1964.
7. *Gur'yanov E.V. Razvitie navyka pis'ma u shkol'nika.* M., Uchpedgiz, 1940.
8. *Levina R.E. Nedostatki chteniya i pis'ma u detej.* M., Uchpedgiz, 1940.
9. *Luriya A.R. Mozg cheloveka i psichicheskie processy.* M, Izd-vo APN RSFSR, 1963.